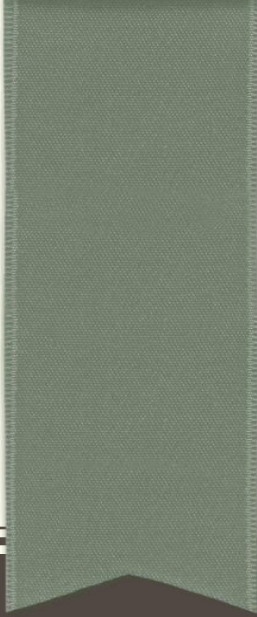

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΗΘΙΚΗ Ι

(ΑΡΕΤΟΚΡΑΤΙΑ – ΚΛΑΣΙΚΟΣ ΗΔΟΝΙΣΜΟΣ)

Διδάσκοντες:
Α. Ενότητες 1-6: Αναπλ. Καθηγητής Γ. Καλογεράκος.
Β. Ενότητες 7-12: Δρ. Π. Κορμάς.

9^Η ΕΝΟΤΗΤΑ:

ΣΤΩΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ – ΗΘΙΚΗ – Ο ΣΤΩΙΚΟΣ ΣΟΦΟΣ

Η παρόρμηση (Ορμή)

- Η παρόρμηση είναι η κίνηση της ψυχής προς κάτι ή η κίνηση απομάκρυνσης από κάτι. Είναι μια λειτουργία της ψυχής που μπορεί να αρχίσει όταν εκείνη δεχτεί μια αισθητηριακή εντύπωση (φαντασία) (Long, Η ελληνιστική φιλοσοφία, 274).
- Η κίνηση της παρόρμησης, όταν εγείρεται προς κατάλληλα πράγματα από την εντύπωση, κινεί ένα πρόσωπο πρακτικά, είναι σαν να συμβαίνει μια μικρή ροπή (προτίμηση για συγκεκριμένη συμπεριφορά) στο ηγεμονικό.
- Ο νους των μη ανθρώπινων ζώων και των μη ώριμων ανθρώπων έχει μόνο ικανότητες φαντασίας και παρόρμησης. Η συγκατάθεση και ο λόγος θεωρούνται χαρακτηριστικές ικανότητες του έλλογου όντος, είναι ικανότητες του ηγεμονικού, οι οποίες προσδιορίζουν τις περισσότερες σωματικές δραστηριότητες και κυβερνούν ακόμη και τις δραστηριότητες των άλλων μερών της ψυχής.

Προαίρεση

- Ο όρος προαίρεση εμφανίζεται στους πρώτους Στωικούς και σημαίνει μια από τις μορφές πρακτικής παρόρμησης. Μπορεί να μεταφραστεί βούληση. Μια επιλογή πριν από την επιλογή.
- Το σύμπαν είναι ένας αυτοσυντηρούμενος ενιαίος οργανισμός που διαποτίζεται από έμφυτο σκοπούμενο λόγο. Τίποτα που δεν υπόκειται στη βούληση δεν έχει στο τέλος σημασία.
- Η προαίρεση εξαρτάται από τον ίδιο τον άνθρωπο. Η ικανότητα επιλογών διαμορφώνεται σταδιακά, με την εξάσκηση, την αυτογνωσία και την αυτοκυριαρχία.
- Η προαίρεση, η βούληση, ή ακόμη πιο εύστοχα η προδιάθεση της λογικής απέναντι σε ηθικές αποφάσεις είναι ο εαυτός για τον Επίκτητο, και όχι το σώμα του.
«Θα σε δέσω όμως». «Άνθρωπε, τι λές; Εμένα; Το πόδι μου θα δέσεις, τη βούλησή μου, όμως, ούτε ο Δίας μπορεί να την υπερνικήσει.» (Διατριβή Α' 1.23)

Οικείωσις Ι

- Η στωική θεώρηση ότι ο άνθρωπος πρέπει να ζει «**ζωή σύμφωνη με τη φύση**» σήμαινε ζωή ακόλουθη με την **ανθρώπινη αλλά και τη συμπαντική φύση** που οδηγεί στην **ευδαίμονα ζωή**.

Τι είναι σύμφωνο με τη φύση; Ποιες είναι οι κατευθύνσεις που μας δίνει η φύση μας;

- Οι Στωικοί υποστήριζαν ότι κάθε νεογέννητο πλάσμα έχει ένα πρωταρχικό ένστικτο και αυτό είναι να αυτοσυντηρηθεί. Αυτήν την **αυτοσυντήρηση** είναι που περιγράφει η οικείωση του ανθρώπου με τον εαυτό του.
- Η στωική θεωρία για την οικείωση είναι αρκετά περίπλοκη και αποτελεί ένδειξη μιας προσπάθειας από τους Στωικούς για μια ευρύτερη ανάλυση των μηχανισμών με τους οποίους **οι έμψυχοι οργανισμοί ρυθμίζονται από τη φύση, ώστε να επιτύχουν το τέλος τους**. Η οικείωση καθορίζει τη σχέση ενός ζώου με το περιβάλλον του, εκείνο όμως που είναι πρωταρχικά οικείο είναι ο εαυτός του.
- *Για την φιλοσοφία, Εαυτός είναι η ταυτότητα του Εγώ, είναι το αντίθετο και το διαφορετικό από το άλλο. Είναι το ψυχικό κέντρο ενός προσώπου που μένει το ίδιο στις μεταβαλλόμενες στιγμές της αντικειμενικής ύπαρξής του. Μέσω του Εαυτού, μπορεί να εξηγηθεί η μετάνοια και η ικανοποίηση, ο φόβος και η ελπίδα και να δικαιολογηθεί η αμοιβή και η τιμωρία.*

Οικείωσις II

- *Λένε ότι το έμβιο ον κρατά την πρώτη ορμή του, για να προσέχει τον εαυτό του, καθώς το εξοικειώνει η φύση από την αρχή, όπως λέει ο Χρύσιππος στο πρώτο βιβλίο “Περί Τελών” λέγοντας ότι το πρώτο οικείο για κάθε έμβιο ον είναι η σύσταση και η συνείδησή του διότι ούτε είναι φυσικό το έμβιο ον να την αλλοτριώσει ούτε να την αλλοτριώσει και να την εξοικειώσει, όταν το κάνει. Απολείπεται λοιπόν να λέει να το εξοικειώσει προς τον εαυτό του διότι έτσι και απομακρύνει όσα το βλάπτουν και τραβά προς το μέρος του τα οικεία. Εκείνο που λεν κάποιοι ότι δηλαδή η πρώτη ορμή των έμβιων όντων γίνεται για ηδονή, δείχνουν ότι είναι ψεύδος. (Διογ. Λαερτ. 7.85)*

Στο ζώο, η πρώτη αυτή ορμή είναι αυτοματοποιημένη και ρυθμίζεται μόνο από τις αισθήσεις ηδονής και πόνου ενώ στους ανθρώπους δεν είναι τόσο απλός και άμεσος ο μηχανισμός. Στον άνθρωπο απαιτείται η λογική και η συνείδηση ώστε να ενεργοποιηθεί η έλξη, η ορμή προς το ταιριαστό και το ωφέλιμο. Πρόκειται για μια “δεύτερη” ορμή (Θεοδώρου, 84).

Οικείωση και ηγεμονικό

- Αυτός ο επιπλέον μηχανισμός της λογικής και της συνείδησης **ενισχύει τη σημασία της επιλογής** για τη διαδρομή που αποφασίζει ο κάθε άνθρωπος να ακολουθήσει και αναδεικνύει την επίγνωση που εκείνος έχει για τη ζωή του όπως ο ίδιος τη διαμορφώνει.
- Το δόγμα της οικείωσης συνδέεται στενά με το ηγεμονικό, δεδομένου ότι παρέχει μια περιγραφή της ψυχικής ικανότητας που διέπει την ανθρώπινη δράση. Στα παιδιά (προ-λογικούς ανθρώπους), όπως και στα μη λογικά ζώα, η οικείωση οδηγεί στην αυτο-συντήρηση μέσω της αυτο-αντίληψης. Όταν το παιδί φτάσει την ηλικία των 7 ή 14 ετών, είναι σε θέση να καταφέρει να ρυθμίσει τις παρορμήσεις και τις ενέργειες που καθοδηγούνται από τη λογική. Σε αυτή την περίπτωση, η αυτο-αντίληψη μετατρέπεται σε ένα περίπλοκο σύνολο αντιλήψεων (Klein 2010, 53-7.)

Οικείωση και κοσμοπολιτισμός

- Το ότι η αυτογνωσία ενός ζώου γίνεται ολοένα και πιο εξευγενισμένη, καθώς αυτό αναπτύσσεται, είναι από τα σημεία στα οποία καταλήγει ο Ιεροκλής στην πραγματεία του για την ηθική.
- Οι σχέσεις μας με τους άλλους ανθρώπους είναι κεντρικό θέμα στη θεωρία αυτή. Ο Ιεροκλής αποδίδει με την αλληγορία ομόκεντρων κύκλων – με κέντρο τη διάνοιά μας - την ευρύτερη φύση του εαυτού μας και τη σχέση μας με τους άλλους: ο πρώτος κύκλος (που σχεδόν ταυτίζεται με το κέντρο), περικλείει το σώμα, ο δεύτερος κύκλος (έξω από τον πρώτο) περικλείει επιπλέον τους γονείς, τα αδέρφια, τα παιδιά. Ο τρίτος εμπεριέχει τα άμεσα συγγενικά πρόσωπα, όπως θείοι, παππούδες, γιαγιάδες και ανήψια, και ο επόμενος κύκλος τους υπόλοιπους από τους συγγενείς. Ακολουθούν οι συντοπίτες, στη συνέχεια οι συμπολίτες, και έπειτα οι κάτοικοι των γειτονικών πόλεων, αλλά και, τέλος, ο κύκλος των ομοεθνών. Ο πιο μεγάλος, τελευταίος κύκλος περιλαμβάνει όλο το ανθρώπινο γένος. Κατά τον Ιεροκλή, είναι καθήκον μας να έλκουμε τους κύκλους προς το κέντρο ώστε, όλο και περισσότερο, μέλη των εξωτερικών κύκλων να πλησιάζουν στον εαυτό μας.

Στοβαίος, Ανθολόγιον 4.27.23

*Κούρφαλη, Ο Ιεροκλής και ο κοσμοπολιτισμός της στωικής φιλοσοφίας.
Sharples, Στωικοί, Επικούρειοι και Σκεπτικοί, 204.*

Αρετή

- Ο τρόπος ζωής σύμφωνα με τη φύση, αποτελεί το κυρίαρχο αγαθό, το τέλος (Brun, *Ο Στωικισμός*, 92).
- «...Πάλι ίσο είναι το να ζει κάποιος ενάρετα με το να ζει με εμπειρία όσων συμβαίνουν στη φύση...» (Διογ. Λαέρτ. 7.87)
- Η έννοια του τέλους είναι συνυφασμένη με την έννοια της αρετής, καθιστώντας δύσκολη τη διάκριση ανάμεσά τους.
- Καταλαβαίνουμε ότι η αρετή είναι διάθεση της ψυχής που έχει αναπτυχθεί και ολοκληρωθεί, πήρε την τέλεια μορφή που φύσει και δυνάμει υπήρχε.
- Στη στωική φιλοσοφία η αρετή δεν αποτελεί έναν εξωτερικό στόχο, αλλά είναι ο ίδιος έλλογος εαυτός που τελειοποιεί τον λόγο του.

Τα πάθη Ι

- Τα πάθη αποτελούν την αντίπαλη δύναμη της “αρετής”, είναι άλογες και άμετρες ορμές που μπορεί να φτάσουν στο σημείο να είναι νόσοι για την ψυχή.
- Ο πρώτος στωικός ορισμός για το πάθος ανάγεται στον Ζήνωνα:

Από τα ψεύδη επέρχεται διαστροφή στη διάνοια, από την οποία βλαστάνουν πολλά πάθη και αιτία ακαταστασίας. Και είναι το πάθος αυτό, κατά τον Ζήνωνα, η άλογη και παρά φύση κίνηση της ψυχής ή ορμή που πλεονάζει. Τα μεγαλύτερα πάθη, όπως λέει ο Εκάτωνας στο δεύτερο βιβλίο “Περί Παθών” και ο Ζήνωνας στο “Περί Παθών” είναι τέσσερα γένη, η λύπη, ο φόβος, η επιθυμία και η ηδονή. (Διογ. Λαέρτ 7.110)

- Μια πολυσυζητημένη θέση είναι εκείνη του Χρύσιππου ότι τα πάθη είναι μορφές εσφαλμένης κρίσης ή ψευδούς πεποίθησης.

Θεωρούν ότι τα πάθη είναι κρίσεις, όπως λέει ο Χρύσιππος στο έργο του “Περί Παθών”. (Διογ. Λαέρτ 7.111)

Τα πάθη II

- Ο Ανδρόνικος ο Ρόδιος, ο Στοβαίος και ο Διογένης ο Λαέρτιος διέσωσαν τρεις στωικούς καταλόγους παθών.
- Το σύνολο των παθών διαιρείται σε τέσσερις κατηγορίες: 13 Φόβοι, 26 Λύπες, 16 Ηδονές και 31 Επιθυμίες
- Στα πάθη επιθυμίας οι Στωικοί εντάσσουν την οργή, τον έρωτα, τον πόθο, αλλά και τη λαιμαργία, τη φιληδονία, τη φιλοδοξία. Στα πάθη απόλαυσης τη χαιρεκακία, την απληστία, την ακολασία, τη γοητεία, τη μέθη. Στο φόβο εντάσσουν το άγχος, την αμηχανία, τον δισταγμό, τη ντροπή, την αγωνία, τη δεισιδαιμονία. Στη λύπη εντάσσουν τον οίκτο, το φθόνο, την απέχθεια, τη δυσαρέσκεια, τον πόνο. (Gourinat, *Οι Στωικοί για την ψυχή*, 130-33.)

	Παρουσία πράγματος	Προσμονή πράγματος
Λανθασμένη κρίση ότι είναι αγαθό (καλό)	Ηδονή	Επιθυμία
Λανθασμένη κρίση ότι είναι κακό	Λύπη	Φόβος

Τα πάθη ΙΙΙ

- Όλα τα υπόλοιπα εκτός αρετής και κακίας είναι τα αδιάφορα, αυτά που δεν συνεισφέρουν, ούτε αποτρέπουν για την ευδαίμονα ζωή.
- Οι Στωικοί επεξεργάστηκαν, δηλαδή, μια κατηγοριοποίηση πραγμάτων που μπορεί ο άνθρωπος να επιλέγει στη ζωή του. Στο παραπάνω παράδειγμα, ο πλούτος είναι προηγμένος ενώ η φτώχεια αποπροηγμένη. (Θεοδώρου 2015, 87-8).
- Πάθος είναι η λανθασμένη συσχέτιση των αδιάφορων με το καλό και το κακό.

Τα πάθη IV

- Οι Στωικοί δανείστηκαν αρκετά από τη θεωρία του Αριστοτέλη. Χαρακτηριστική είναι η ομοιότητα στον ορισμό που διασώζεται από τον Στοβαίο, ότι **το πάθος είναι μια ορμή**, δηλαδή μια κίνηση (όπως είχε πει ο Αριστοτέλης) της ψυχής.
- Η απάθεια είναι σύνηθες ιδεώδες κατά τους Ελληνιστικούς χρόνους. Ωστόσο, είναι πιθανό ο Αριστοτέλης να ήταν εκείνος που αντέτεινε στην απάθεια την μετριοπάθεια, τη μετρημένη εξάπλωση των παθών (Gigon, Βασικά προβλήματα της αρχαίας φιλοσοφίας, 312-313).
- Σε κάθε περίπτωση, το πάθος για τους Στωικούς είναι ένα παθολογικό φαινόμενο, η εκρίζωση του οποίου αποτελεί έναν από τους στόχους της φιλοσοφίας. Η ξερίζωση και όχι το μετρίασμα είναι μία από τις μεγαλύτερες διαφορές στη θεραπευτική διδασκαλία των Στωικών και σε εκείνη των Αριστοτελικών αντιπάλων τους (Nussbaum, *Η θεραπεία της επιθυμίας*, 491)

Ρωτάται συχνά αν είναι προτιμότερο να έχει κανείς μετριασμένα πάθη ή καθόλου. Οι δικοί μας διώχνουν τα πάθη εντελώς. Οι Περιπατητικοί τα μετριάζουν. (Σενέκας, Επισ. 116.1 = SVF III.443)

Στωικός Σοφός Ι

- Ο Σοφός έχει τη βαθιά πεποίθηση ότι έχει όλα όσα χρειάζεται για να είναι ευτυχισμένος, **χωρίς να εξαρτάται από πράγματα που είναι έξω από τον έλεγχό του**. Όλοι οι υπόλοιποι άνθρωποι είναι αιχμάλωτοι των παθών τους. Η επιδίωξη των αρετών από τον Σοφό προϋποθέτει ότι έχει έλεγχο των συναισθημάτων και των παρορμήσεών του (**κατάσταση απάθειας**).
- Λόγω της απόλυτης τοποθέτησης των Στωικών για την αρετή, αμφισβητήθηκε η ικανότητα του ανθρώπου να γίνει Σοφός. Ο Στωικός Σοφός είναι, θα μπορούσαμε να πούμε, **το ανθρώπινο μοντέλο** για την φρόνηση. Ο Σοφός κατευθύνει την ψυχή του προς την κατάσταση απόλυτης κοσμικής φρόνησης, αδιαφορώντας για όλα εκείνα στα οποία οι υπόλοιποι άνθρωποι αποδίδουν αξία, όπως, ο πλούτος, η φήμη, η μακροζωία (Dronke 1992, 89).
- Τα γνωρίσματα του Σοφού είναι χαρακτηριστικά που ο άνθρωπος έχει από τη φύση του, αλλά που δεν έχει 'ενεργοποιήσει' ώστε να αποτελεί πρότυπο. Έτσι, αν και όταν κάποιος γίνεται σοφός, δεν είναι ότι απομακρύνεται από την ανθρώπινη φύση του, αντίθετα ότι φτάνει στην κατάσταση απόλυτης ανθρώπινης ωριμότητας (Graver 2007, 210).

Στωικός Σοφός

- Η δουλειά που κάνει η ψυχή στη “διαδρομή” της προς τη στωική σοφία μπορεί να περιγραφεί ως εξής:

Ο άνθρωπος αισθάνεται μια προς τα μέσα κίνηση του πνεύματος, που προσελκύεται από το ηγεμονικό. Οι παραστάσεις αφήνουν τα εντυπώματά τους στο ηγεμονικό. Αυτή η προς τα μέσα κίνηση εμπεριέχει τη θέρμανση του πνεύματος, το να γίνεται το πνεύμα πιο διανοητικό. Ο στωικός σοφός βελτιστοποιεί και αναπτύσσει τις έννοιες στην ψυχή του, ώστε να δίνουν πιο ακριβή παράσταση των κοσμικών εννοιών ή της πραγματικότητας. Ο στωικός σοφός φτάνει στο υψηλότερο επίπεδο θερμού διανοητικού πνεύματος, που αντανακλά το θερμό πνεύμα του κοσμικού ηγεμονικού που εδρεύει στον αιθέρα. (Amit, “Diogenes of Babylon on the Stoic Sage,” 11)

Καθήκοντα και Κατορθώματα

- Τα *καθήκοντα* (**σύνολο ηθικών κανόνων**) προσανατολίζουν τον άνθρωπο που δεν είναι σοφός να κάνει κατάλληλες και σωστές πράξεις. Θεωρούνται προεκτάσεις των πράξεων αρετής που κάνει ο σοφός, με τη διαφορά ότι προέρχονται από υποκείμενο με διαφορετική “ψυχική διάθεση”.
- Αυτά δίνουν μια πρόταση για το τι είναι κατάλληλη συμπεριφορά κάτω από τυπικές συνθήκες, έχουν όμως το μειονέκτημα ότι είναι αυστηρά και δύσκολα μπορούν να προσαρμοστούν σε μεταβαλλόμενες συνθήκες.
- Ο Στωικός Σοφός δεν δεσμεύεται απαραίτητα με προκαθορισμένους κανόνες. Οι πράξεις του (*κατορθώματα*) είναι πάντοτε σε συμφωνία με τον Λόγο. (Amit, “Diogenes of Babylon on the Stoic Sage,” 3-4)

Ο ιδεατός γνωσιολογικός εκπρόσωπος

- Η μελέτη και η μίμηση του Σοφού είναι ένας δρόμος που μπορεί να οδηγήσει στην αρετή, μέσα από την καλλιέργεια της λογικής, τη δικαιοσύνη, τη γενναιότητα και τον αυτοέλεγχο.
- Ο Στωικός Σοφός είναι **ο ιδεατός γνωσιολογικός εκπρόσωπος**: μάλιστα ο ισχυρισμός ότι ο σοφός είναι ο μόνος που είναι ψυχικά υγιής αναδεικνύει το τεράστιο κενό ανάμεσα στη ζωή που ζουν οι υπόλοιποι άνθρωποι και στη σταθερότητα και τη συνέπεια στη ζωή του σοφού. Οι υπόλοιποι άνθρωποι σπάνια γνωρίζουν τι ακριβώς πράττουν, έχουν μεταβαλλόμενες εντυπώσεις και ασαφείς ιδέες που τους αποπροσανατολίζουν.
- Ο σοφός δίνει την συγκατάθεσή του μόνο στις αληθινές παραστάσεις εξαιτίας της ταυτότητας του ατομικού με τον γενικό λόγο. Καθώς η ψυχή συλλαμβάνει αυτό το συνειδησιακό περιεχόμενο συλλαμβάνει ταυτόχρονα και την πραγματικότητα· («φαντασία καταληπτική») (Windelband and Heimsoeth, Εγχειρίδιο ιστορίας της φιλοσοφίας, 243)

Πηγές – Βιβλιογραφία I

Amit, Nili Alon. Diogenes of Babylon on the Stoic Sage. (unknown date). Ανακτήθηκε από: www.academia.edu.

Jean Brun. Ο Στωικισμός, μεταφρ. Σ. Βασιλείου. Αθήνα: Εκδόσεις Δαίδαλος-Ζαχαρόπουλος, 2017.

Marcia L. Colish. The Stoic Tradition from Antiquity to the Early Middle Ages. I Stoicism in Classical Lat

Dronke, Peter. A History of twelfth-century western philosophy. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.

Gigon, Olof. Βασικά προβλήματα της αρχαίας φιλοσοφίας, μεταφρ. Ν.Μ. Σκουτερόπουλος. Αθήνα: εκδόσεις γνώση, 2010.

Gourinat, Jean-Batiste .Οι Στωικοί για την ψυχή. Μετ. Πετρόπουλος Ν. Κωνσταντίνος. Αθήνα: Καρδαμίτσα. 1999.

Graver, Margaret. Stoicism and Emotion. Chicago: The University of Chicago Press, 2007.

Klein, Jakob. "Nature and Reason in Stoic ethics." Diss., Cornell University, 2010.

Klein, Jacob. "Making sense of stoic indifferents," Offprint from Oxford studies in ancient philosophy, ed. Brad Inwood (Oxford: Oxford University Press, 2015), 229.

Anthony A. Long. Η ελληνιστική φιλοσοφία. Στωικοί, Επικούρειοι, Σκεπτικοί, μετάφρ. Στυλιανός Δημόπουλος, Μυρτώ Δραγώνα-Μονάχου. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1997.

Nussbaum, Martha. Η θεραπεία της επιθυμίας. Θεωρία και πράξη της ελληνιστικής ηθικής φιλοσοφίας, Εκδόσεις Θύραθεν, 2015.

Wilhelm Windelband and Heinz Heimsöth, Εγχειρίδιο ιστορίας της φιλοσοφίας, μετ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλος (Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2001.

Θεοδώρου, Πάνος. Εισαγωγή στη φιλοσοφία των αξιών. Αθήνα: Εκδόσεις Κάλλιπος. 2015.

Κούρφαλη, Χ. "Ο Ιεροκλής και ο κοσμοπολιτισμός της στωικής φιλοσοφίας." (unknown date). Ανακτήθηκε από: www.academia.edu